

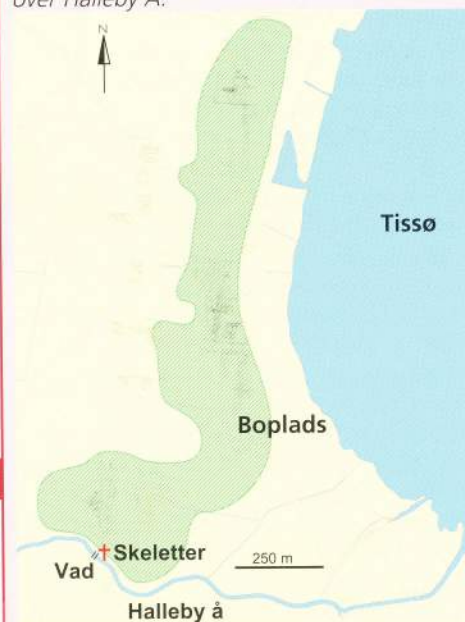
Vikinger på foryngelseskur

Af Lisbeth Pedersen, Anders Fischer, Jesper Olsen og Pia Bennike

Skeletterne af to halshuggede personer fra den store vikingetidsboplads ved Kalmargården vest for Tissø er en af hovedattraktionerne på Kalundborg Museum. De blev udgravet i sommeren 1979 i forbindelse med regulering af vejen over Halleby Å¹.

De to skeletter lå direkte op ad en stor sten, hvis top oprindeligt har været frit synlig. Vest for stenen lå de jordiske rester af en 30-40-årig mand, og øst for den en mand, som døde i 20-30-års alderen².

De to halshuggede skeletter blev fundet i udkanten af den store vikingeboplads ved Tissø lige nord for et gammelt vadested over Halleby Å.

Det var overraskende at finde skeletter på dette lavtliggende sted i terrænet. Endnu mere overraskende var det, at begge personers kranier var anbragt mellem deres lårben. Der var åbenbart tale om to henrettede personer. Eksekutionen af personen i den vestlige grav var tydeligvis forløbet perfekt med et skarpt hug fra nakken. Delinkventen havde dog ikke strakt halsen fuldt tilstrækkeligt, for underkæben var lige blev strejft. Han blev begravet ved siden af den store sten, pænt på ryggen, men med hovedet sat mellem benene, så det øjnede lige op i skridtet.

Henrettelsen af personen i den østlige grav var forløbet knapt så planmæssigt. Offeret havde i det afgørende øjeblik trukket hagen ind med det resultat, at skarpretteren huggede ind i nakken, gennem ansigtet og ud under øjnene. Afdøde blev derefter kulet ned, skråt ind under den store sten, og kraniekalotten slængt ned mellem benene. Dog blev under- og overkæbe hængende

i bløddelene ved halsen – henrettelsen må have været et makabert syn.

Heller ikke i levende live har de to personer været noget smukt skue. Manden i vestgraven har haft et ualmindeligt fremtrædende underbid. Skelettet er klart fra en mand, hvilket ses i form af en vigende pande, markante øjenbrynsbuer, store øreknuder, et generelt stort kranium og et smalt bækken. Defekter i tandemaljen viser, at han har været udsat for en eller flere kriser på grund af sult eller sygdom under opvæksten.

Den anden mand har været krøbling. En voldsom knoglebetændelse i højre hofte (måske forårsaget af tuberkulose) havde gjort hofteleddet stift og har medført en kraftig haltende gang, som måske kun var mulig ved brug af hjælpemidler. Fortænderne i overkæben er slidt på en måde, der tyder på, at han har brugt sit tandsæt som redskab i forbindelse med håndværk.

De to skeletter var lagt i jorden uden at have fået genstande med, som kunne antyde, hvilken tidsalder de stammede fra. Afhuggede kranier, anbragt mellem benene, var set før ved arkæologiske udgravninger og pegede på, at de to skeletter kunne være fra middelalderen. Det var derfor overraskende, at efterfølgende kulstof-14 dateringer af de to skeletter henviste dem til første halvdel af 1000-årene efter vor tidsregning, hvilket vil sige slutningen af vikingetiden³. Ny forskning tyder da også på, at denne datering er forkert. Denne nye erkendelse er en sidegevinst i forbindelse med et forskningsprojekt om stenalderens basiskost, som museet er vært for.

Det igangværende forskningsprojektet har vist, at kulstof14-analyser af ferskvandsfisk fra egnens søer og moser systematisk giver

for gamle dateringer. Friskfangede fisk fra Tissø har således en alder på ca. 1030 kulstof14-år. En gedde fra Aunsø har vist sig at have en kulstof14-alder på ca. 680 år, og fiskeben fra stenalderens bosættelser i Åmosen har givet kulstof14-dateringer, som er ca. 120 til 480 år for gamle i forhold til alderen af de kulturlag, de er fundet i. Disse afvigelser i tidsbestemmelserne skyldes, at de pågældende vådområder får tilført grundvand, som i vekslende omfang er "forurennet" af ældgammelt kulstof fra undergrunden. Personer, som spiser fisk fra søerne og moserne, optager noget af det fossile kulstof i deres knogler. Daterer man sådanne knogler, bliver den målte alder forkert i et omfang svarende til, dels hvor stor en del af kosten ferskvandsfiskene udgjorde, dels til hvor meget fossilt kulstof, der fandtes i de pågældende fisk⁴.

Forskningsprojektet har også påvist, at man ved at måle knoglernes indhold af kulstof13 og kvælstof15 i grove træk kan fastslå, hvor meget protein fra fisk en person har indtaget⁵. På den måde er det beregnet, at personerne fra vest- og østgraven har fået henholdsvis ca. 47% og ca. 28% af deres proteiner i form af fisk. Vælger man den relativt konservative antagelse, at disse fisk har haft en alder på 400 kulstof14-år, når man frem til følgende: Personen i vestgraven har med 95% sandsynlighed levet på et tidspunkt, som ligger mellem 1044 og 1386 efter vor tidsregning – mest sandsynligt i 11- eller 1200-årene.⁶

Tilsvarende kan personen i østgraven placeres inden for tidsrummet 1040 til 1282 efter Kristus. Skiftet mellem vikingetid og middelalder ligger ved 1050 e.Kr. Beregningen fører således til den konklusion, at begge grave med stor sandsynlighed er fra middelalderen⁵.

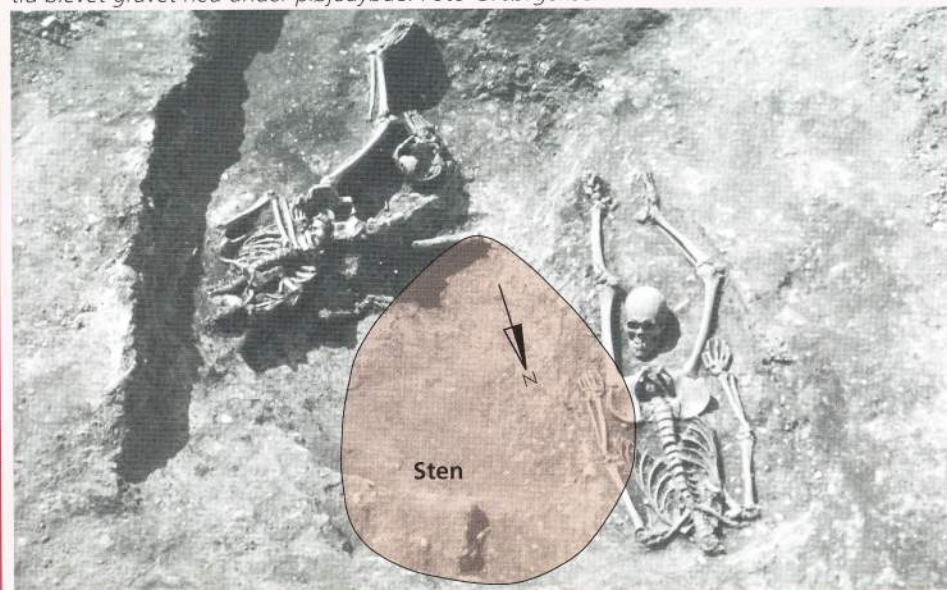
De nye dateringer af de to skeletter er i god overensstemmelse med deres fysiske kendetegn. De halshuggede mænds højde kan således beregnes til 172 cm (vestgraven) og 173 cm (østgraven), hvor gennemsnittet for de hidtil undersøgte skeletter fra vikingetid og middelalder er henholdsvis 171 og 173 cm. Kranieformen var for begge vedkommende mellemskallet, hvilket er typisk for middelalderen, mens vikingetidens gennemsnitlige kranieform var langskallet. Deres relativt gode tandforhold passer også bedre til forholdene i middelalderen, end til gennemsnittet i vikingetiden, hvor tandsættene ofte var mere præget af både karies og tandtab.

Begge de to halshuggede er begravet i retningen nord-syd. Det svarer ikke til alminde-

lig skik ved middelalderlige begravelser. Den foreskrev nemlig, at de døde skulle ligge øst-vest, med hovedet i vest, så afdøde kunne opleve det strålende syn af solen og frelseren ved daggry på dommens dag. Skeletternes orientering bør dog ikke tages som tegn på en datering til før-kristen tid. Man havde som led i afstraffelsen jo også på anden måde sørget for, at de to personer på den yderste dag skulle få et ikke-almindeligt, ja decideret nedværdigende udsyn.

Skal vi i dag forsøge at bedømme, hvilke forbrydelser de to henrettede personer kan have begået, vil det være passende at søge i de middelalderlige landskabsloves bestemmelser. Vi ved, at Jyske Lov blev skrevet ned i 1241, og at den som andre tilsvarende lovtekster for de sjællandske og skånske lands-

Skeletterne frilagt ved udgravningen i 1979. Den store sten, der i sin tid markerede gravene, blev fjernet, så de to halshuggede personer kunne blive udgravet. Stenen var i nyere tid blevet gravet ned under pløjedybde. Foto G. Jørgensen.

dele afspejler brydninger mellem gammel sædvaneret og en fremtrængende kirkelig retsbevidsthed. Gammel var slægtsansvaret, slægtens kollektive ansvar og hæventanken. De yngre retstanker bar præg af kirkens bestræbelser på at indføre bøder og fredløshed, som erstatning for manddrab, som kirken betragtede som en synd. Kongemagten sikrede til gengæld retshåndhævelsen og modtog herfor en del af retsbøderne. Kun for tyveri gjaldt galge og gren af den simple grund, at tyven normalt intet ejede⁷.

Arkæologiske undersøgelser har vist, at der siden stenalderen har været vad- og vejforbindelser over Halleby Å umiddelbart syd for fundstedet for de to halshuggede skeletter⁸. Historiske kilder oplyser, at åen på det pågældende sted dannede grænse mellem to de middelalderlige herreder, Ars og Løve. Alt i alt ser det således ud til, at de to personer er halshuggede og begravet på et let genkendeligt sted tæt ved alfarvej på grænsen mellem to kirkelige administrationsområder.

Hvilke forbrydelser de to personer kan være blevet straffede for, står fortsat hen i det uvisse. Den nye viden om datering af forbryderne kan måske give anledning til, at denne sag tages op til fornyet vurdering på basis af en kombination af arkæologisk og historisk kildemateriale. Under alle omstændigheder kan vi – endnu engang – konstatere, at museets samlinger ikke er en statistisk størrelse, som kun samler støv på hylderne. De indgår tværtimod som dynamiske elementer i den løbende udforskning, fortolkning og formidling af vores fortid.

Noter/litteratur

¹ Undersøgelsen i 1979 og fundet af de to skeletter er registreret i Det Kulturhistoriske Centralregister under sb. 96, St. Fuglede

sogn, Ars Herred (Holbæk Amt)/Vestsjællands Amt.

² Bennike, P. & Christoffersen, J. 1981: "Et hoved kortere". *Skalk* 1981(3):10-13.

³ Tauber, H. 1981: "Kostvaner i forhistorisk tid – belyst ved C-13 målinger". I: R. Egevang m.fl.(red.) *Det Skabende Menneske. Kulturhistoriske skitser tilegnet P.V. Glob 20. februar 1981*, Vol. 1. Nationalmuseet, Herning: 112-126.

⁴ Fischer, A. & Heinemeier, J. 2003: "Freshwater Reservoir Effect in ¹⁴C Dates of Food Residue on Pottery". *Radiocarbon* 45(3): 449-466.

⁵ Fischer, A., Olsen, J., Richards, M., Heinemeier, J., Sveinbjörnsdóttir, A. & Bennike, P. 2007: "Coast-inland mobility and diet in the Danish Mesolithic and Neolithic - evidence from stable isotope values of humans and dogs". *Journal of Archaeological Science* 2007.

⁶ Antager man, at de spiste fisk havde en kulstof14-alder på enten 200, 680 eller 1030 år, vil de beregnede tidsrum for vestgraven (inden for en sandsynlighed af 95,4%) blive 1026-1264, 1254-1425 og 1298-1630 efter Kristus, mens østgravens datering bliver henholdsvis 1025-1260, 1052-1395 og 1252-1424 e.Kr. I samtlige tilfælde er resultatet således, at begge skeletter med stor sandsynlighed stammer fra middelalderen.

⁷ Fenger, O. 1999: "Med lov skal land bygges". I: P. Ingesman m.fl. (red): *Middelalderens Danmark. Kultur og samfund fra trosskifte til reformation*, s. 52-63. Kbh. Olesen, J.E. 2000: "Middelalderen til 1536: Fra rejsekongedømme til administrationscentrum". I: *Dansk Forvaltningshistorie* bd. I. Jurist- og økonomiforbundets Forlag 2000, s. 17.

⁸ Jørgensen, M.S. & Poulsen, P. 1979: "Arkæologiske udgravninger omkring en vejforlægning ved Halleby Å". *Antikvariske Studier* 3, 224-225.